

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

ΤΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΜΕΤΡΑ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΤΟΥ 1821
ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΕΙΣ ΤΑ 150 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1971

52

0

51

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
900 ΒΕΡΟΙΑΣ
'Αριθ. ελ. 10397/71
'Εξ-ἀγοράς Δωρεά
Χριστόφ Γεωργίου

T. A. 938.52 ΤΙΣΒ

938.52
X10

ΠΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

(122)

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

ΤΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΜΕΤΡΑ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΤΟΥ 1821
ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΔΗΜΟΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

Γεώργιος Ν. Χιονίδης

ΤΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ
ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΤΟΥ 1821
ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

Συμπληρώνονται ἐφέτος 150 ἔτη ἀπὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Σάν ἐχθές, μάλιστα, πρὸ 149 ἐτῶν, ἐκηρύχθη (κατὰ μίαν ἄποψιν) ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν ἡρωϊκὴν Νάουσαν.

Βεβαίως, ἡ Μακεδονία ἀναπνέει τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας μόνον ἀπὸ 59 ἐτῶν, ἀλλὰ, παρὰ ταῦτα, δικαιούται νὰ μετέχη, ὡς ἴση, τῶν πανηγυρισμῶν, ὄχι μόνον διότι ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς ἐλληνικῆς ἐπικρατείας, ἀλλὰ κυρίως ἐπειδὴ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ προσέφευρεν ἀνυπολόγιστους θυσίας εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα. Ἄν, ἐξ ἄλλου, λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ τουρκικὰ ἱστορικὰ ἀρχεῖα, θὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ ραγιάδες τῆς Μακεδονίας ἐταλαιπώρουν τοὺς Τούρκους δυνάστας τῶν πολὺ πρὶν τοῦ 1821, πραγματοποιοῦντες τὸν «διαρκῆ ἀνταγωνισμόν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τῆς κατακτήσεως καὶ τοῦ ξενισμοῦ», κατὰ τὴν ὥραιαν ἔκφρασιν τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου. Ὅπως μάλιστα προσφάτως παρετήρησεν ἐπιτυχῶς ὁ καθηγητὴς Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, ἡ συμμετοχὴ τῶν Μακεδόνων δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὸν τομέα τῶν πολεμικῶν, στρατιωτικῶν γεγονότων, διότι: «Ἡ Βόρεια Ἑλλάδα, καὶ πῶς συγκεκριμένα ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Μακεδονία, ἔπαιξαν πρωτοποριακὸν ρόλον καὶ ἐπρωτοστάτησαν στὴν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνοδοῦ τοῦ ἔθνους. Δὲν εἶναι καθόλου ὑπερβολικὸν νὰ λεχθῆ ὅτι οἱ περισσότεροὶ ἀστοὶ καὶ λόγιοι τοῦ ἐξωτερικοῦ κατέγονταν ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸν βορρᾶ, πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν Μακεδονία. Ἀπ' αὐτοὺς ξεχύθηκε πρὸς τὴν σκλαβωμένην Ἑλλάδα ἡ μεγαλύτερη φλόγα τοῦ διαφωτισμοῦ. Τὸ φαινόμενο, αὐτὸ καὶ μόνον, μαρτυρεῖ τὴν ἐλληνικότητα τῆς Μακεδονίας».

Ἄλλὰ ἤδη γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Διατί ἐχρειώσθησαν τόσα ἔτη διὰ νὰ ἀρχίσῃ ὁ ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων;

Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρηθῆ ἀμέσως ὅτι οὐσιαστικῶς δὲν ἐκηρύχθη μόλις κατὰ τὸ 1821 ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ εὐθὺς μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς χώρας, διότι, πράγματι, ὑπάρχει προηγουμένως μία

άλλεπάλληλος σειρά άνεπιτυχών κινημάτων, κυρίως από τοῦ 16ου αἰῶνος καί ὕστερα, μέχρις ὅτου ἐδημιουργήθησαν αἱ προϋποθέσεις διὰ ἓνα καρποφόρον ἐγχείρημα. Ὅπως ἔγραψεν ἐπιγραμματικῶς ὁ ἀκαδημαϊκός καί ὁμότιμος καθηγητής Διονύσιος Ζακυθηνός: «Ἡ Ἑλληνική Ἐπανάστασις δέν ἐξερράγη ἐν τῷ μέσῳ αἰθρίου οὐρανοῦ. Ἐπὶ αἰῶνας, ἀφανῶς, παρεσκευάσθησαν οἱ Θεομοὶ τῆς ὀργανώσεως, τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως». Μετά τὰς ἀλυσιτελεῖς ἐκκλήσεις τῶν λογίων πρὸς τὴν Δύσιν καὶ τὴν διάψευσιν τῶν ἀφελῶν προσδοκιῶν τοῦ λαοῦ ἐκ μέρους τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, ἀφοῦ ἀπροσμέτρητοι ποταμοὶ αἵματος ἐπότισαν τὴν γῆν τῶν ἡρώων προγόνων, ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ ἡ ὠριμότης τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς πείρας τοῦ πικροῦ παρελθόντος, διὰ τὴν ἀποδειχθῆ διὰ μίαν εἰσέτι φοράν ὅτι οἱ ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τῶν λαῶν δέν εἶναι ζήτημα στιγμῆς, ἀλλὰ ἀπαιτοῦν προεργασίαν, πολλὴν καὶ συστηματοποιημένην, ἐκατόμβας αἵματος καὶ καταλλήλους συνθήκας. Συνεπῶς, πλησίον τῶν ἡρωϊκῶν μορφῶν τῶν γνωστῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 πρέπει ἡ φαντασία μας νὰ θέσῃ εἰς τὸ Πάνθεον τῶν ἡρώων καὶ τὰς μορφὰς χιλιάδων ἀγνωστῶν θυμάτων τῶν προηγουμένων ἀνεπιτυχῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις ὑπὸ τῶν νέων γενεῶν τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων διεφύλαξεν ἄσβεστον τὴν φλόγα καὶ τὴν ἀγάπην διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῆς θυσίας τῶν προγόνων των.

Ὅταν πλέον οἱ Ἕλληνες κατενόησαν ὅτι ἡ ἐλευθερία των ἦτο ἀποκλειστικῶς ἔθνικόν των θέμα καὶ ὅτι ἡ παιδεία θὰ ἐδημιούργει τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀπόκτησίν της, εἶχεν ἤδη σπαρῆ ὁ σπόρος τῆς ἐλευθερίας των. Ὁ Κοραῆς ἔγραφε, κατὰ τὸ 1803, εἰς τὸ περίφημον «Υπόμνημα»: «...οἱ Γραικοί, ἔτι ὑπὸ τὸν ζυγὸν ὄντες, ἐκατάλαβαν τὴν ἀνάγκην τῶν φώτων καί, χωρὶς ἐξωτερικῆς βοήθειας, τὰ ζητοῦν νὰ τὰ φέρουν πανταχόθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα». Βεβαίως ἡ μετανάστευσις λογίων Ἑλλήνων, κυρίως πρὸς τὴν Ἰταλίαν, δέν ἦτο κάτι τὸ νέον καὶ πολλοὶ Μακεδόνες ἐσπούδασαν καὶ διέπρεψαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ κίνησις αὐτὴ ἐνισχύθη. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν Γαλλίαν, κυρίως, τὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν εἶχε τελεσφορήσει καὶ ἐπλανᾶτο ἤδη εἰς ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην. Οἱ Ἕλληνες τῆς διασπορᾶς, οἱ περισσότεροι πλούσιοι ἔμποροι καὶ βιοτέχναι, εἶχαν πλέον αἰσθανθῆ τὰς ὑποχρεώσεις των ἀπέναντι τῆς σκλαβωμένης πατρίδος των. Τὸ ἑλληνικόν ἔθνος εἶχεν ἀκόμη τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀναδείξῃ ἓνα ἀδάμαντα, τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῆν, ἄξιον πνευματικόν ἡγέτην, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐποχῆς του καὶ τῶν περιστάσεων, καὶ ἓνα δραστήριον ἐθνεγέρτην, τὸν Ρήγαν Βελεστινλῆν, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἐφρόντισε διὰ τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάληψιν ἐνεργοῦ δράσεως, καὶ διηρωτᾶτο, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Ἕλληνας: «Ὡς

πότε, παλληκάρια, νά ζοῦμεν στὰ στενά, μονάχοι σάν λιοντάρια, στὲς ράχες, στὰ βουνά;» καὶ συνέχιζε: «Καλλιὸ ἔναι μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ, παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά καὶ φυλακὴ!». Ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς εἶχεν, ἄλλωστε, τὴν τόλμην νά ζητήσῃ, καίτοι ἰερωμένος, νά προτιμηθῇ τῶν ἐκκλησιῶν ἢ ἰδρυσις σχολείων. Ἡ ἀναγέννησις τοῦ μυθικοῦ φοῖνικος ἐκ τῆς τέφρας συνετελέσθη, συνεπῶς, μετὰ πολυετῆ προσπάθειαν εἰς τὸν ἐκπαιδευτικόν καὶ γενικώτερα εἰς τὸν πνευματικόν τομέα, δηλαδὴ τῆς κηρύξεως τῆς πολεμικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 προηγήθη ἡ ἀνάστασις τοῦ πνεύματος, ὁ Ἑλληνικὸς ἢ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ Κ.Θ. Δημαρᾶ. Μάλιστα, ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν ἀποστολὴν περισσοτέρων νέων εἰς τὸ ἐξωτερικόν πρὸς μόρφωσιν, ἀλλὰ κατηυθύνθη κυρίως εἰς τὴν καθολικὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας μεταξὺ ὄλων τῶν νέων Ἑλλήνων, διὰ τῆς ἰδρύσεως πολλῶν σχολείων. Πράγματι, ἐνῶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπῆρχαν ἐλάχιστα σχολεῖα, πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐλειτούργουν, μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θράκην, Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον 130 σχολεῖα καὶ ἀπὸ τὸ 1750 ἕως τὸ 1821, εἶχαν ἐκτυπωθῆ 2.500 βιβλία εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, μερικαὶ δὲ ἐκδόσεις ἐκυκλοφόρησαν καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς.

Ἔτσι (ἀφοῦ προηγουμένως ἰδρύθησαν τὸ «Ἑλληνόγλωσσον ξενοδοχεῖον τῶν Παρισίων» καὶ ἡ «Φιλόμουσος Ἑταιρεία τῶν Ἀθηνῶν») ἔμποροι τοῦ Ἐξωτερικοῦ ἰδρυσαν εἰς τὴν Ὀδησσόν, κατὰ τὸ 1814, τὴν «Φιλικὴν Ἑταιρείαν» καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν.

Εἶναι βεβαίως γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχε μεγάλη μερὶς Ἑλλήνων, ἡ ὁποία δὲν ἐθεώρει κατάλληλον τὸν χρόνον διὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Πράγματι, ὁ Καποδίστριας, πολλοὶ ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ Φαναριῶται ὑπάλληλοι, πρόκριτοι καὶ τσιφλικάδες, ὑπεστήριζαν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἀκόμη νά ἐπαναστατήσῃ ἡ Ἑλλάς, εἴτε διότι δὲν ὑπῆρχεν ἡ κατάλληλος πολεμικὴ προπαρασκευὴ εἴτε διότι ἡ κατάστασις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο τόσον τραγικὴ, ὥστε συντόμως θά κατελύετο καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς θά ἀνεγεννᾶτο ἡ κραταιὰ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ μαζί τῆς καὶ ἡ «Μεγάλῃ Ἰδέα» τοῦ ἔθνους, ἀφοῦ ἡ διοίκησις τῆς αὐτοκρατορίας οὐσιαστικῶς εὐρίσκετο ἤδη εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων Φαναριωτῶν ἢ τμήματα τῆς Βαλκανικῆς εἶχαν ὡς τοπάρχας Ἑλλήνας. Καὶ ὁ Κοραῆς, ἐνῶ κατὰ τὸ 1806 ἔλεγε: «Μέ φαίνεται ἀδύνατον νά ὀπισθοποδῆσῃ πλέον τὸ γένος», ἐθεώρησεν ὁμως πρόωρον τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, δι' αὐτὸ ἔγραψε, κατὰ τὸ 1829, εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του, ἡ ὁποία ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1833, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν θάνατόν του: «...τὸ γένος ἤρχισε νά αἰσθάνεται τὴν χρεῖαν τῆς παιδείας καὶ ἠῤῥησε τὰς ὁποίας... εἶχα φανερώσει ἐλπίδας τῆς πλησιαζούσης ἐλευθερίας του. Εἰς τοῦτο μόνον ἠπατήθην, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ τυράννου

ἐπανάστασις, τὴν ὁποίαν ἔθετεν ὁ λογισμὸς μου περὶ τὰ μέσα τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, συνέβη τριάκοντα χρόνους ἀρχήτερα. Ὅτι δὲ συνέβη παρὰ καιρὸν, ἐφάνη καὶ ἀπὸ τὴν θρασύτητα τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως (εἴτε αὐτομάτως εἴτε καὶ ὑπὸ τῆς Ρωσίας κινήθτων) καὶ ἀπὸ τὴν ἔπειτα μέχρι τῆς σήμερον ἀφρονεστέτην διαγωγὴν πολλῶν πολιτευομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα: διαγωγὴν, ἣτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τόσῃν αἵματος ἀθῶν χύσιν, καὶ παρ' ὀλίγον ἤθελ' ἀφανίσειν καὶ αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ἀπὸ τοῦ πρόσωπον τῆς γῆς, ἂν οἱ στρατευόμενοι κατὰ τοῦ τυράννου, καὶ περσοὶ καὶ θαλάσσιοι, δὲν ἔπρασαν ἀληθῶς ἕξια τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμίνας κατορθώματα. Ἄν τὸ γένος εἶχε καὶ κυβερνήτας στολισμένους μὲ παιδείαν (κ' ἤθελε τοὺς ἔχειν ἐξάπαντος, ἂν ἡ ἐπανάστασις συνέβαινε τριάκοντα χρόνια ἀργότερα) ἔμελλε καὶ τὴν ἐπανάστασιν νὰ κάμῃ μὲ πλειοτέραν πρόνοιαν, καὶ εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς νὰ ἐμπνεύσῃ τόσον σέβας, ὥστε ν' ἀποφύγῃ ὅσα ἔπαθε κακὰ ἀπὸ τὴν ἀντίχριστον Ἁγίαν συμμαχίαν.

Τὸ κύριον ἐπιχείρημα τῶν διαφωνούντων ἦτο ἡ ἔλλειψις καταλλήλου στρατοῦ, διότι οἱ ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες δὲν ἦσαν συνηθισμένοι εἰς τὸν τακτικὸν πόλεμον καὶ ἐξ ἄλλου δὲν ἦσαν πάντοτε ἐθνικοὶ (μόνον) οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἀνέβαιναν εἰς τὰ βουνά, εἴτε ἐπολέμουν, ὅπως ἐτόνισεν εἰς τὴν περιεκτικὴν εἰσαγωγὴν μιᾶς ἐκ τῶν τελευταίων μελετῶν τοῦ ὁ Πέτρος Σπανδωνίδης. Ἐπρεπεν οἱ ἐμπειροπόλεμοι ἀγωνισταὶ νὰ συνηθίσουν εἰς νέαν τακτικὴν καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ ἐπιτηδειότης νὰ συναδελφωθοῦν μετὰ τῆς ὀργανώσεως καὶ ἰδίως τῆς πειθαρχίας. Ἀπαιτεῖτο ἀλλαγὴ νοοτροπίας καὶ ἀψύχου ὑλικοῦ, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καλῶς ἐκγυμνασμένων πολεμιστῶν. Ἐλείπεν ἐπίσης ὁ κατάλληλος πολιτικοστρατιωτικὸς ἡγέτης, πανελληνίου καὶ ἀναμφισβητήτου κύρους καὶ ἀξίας, ὁ ὁποῖος θὰ κατάρθωνε νὰ τιθασεύσῃ τὴν φιλαρχίαν, τὸν ἐγωϊσμόν καὶ τὴν διχόνοιαν τῶν στρατιωτικῶν, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν.

Τελικῶς, ἡ ἀνδρεία ἐπεκράτησε τῆς σωφροσύνης, ἡ αἰσιοδοξία τῆς ἀπαισιοδοξίας, ἡ καρδιά τῆς λογικῆς, ὅπως ἄλλωστε συνέβαινε καὶ συμβαίνει ἀνεκάθεν εἰς τὸν τόπον αὐτόν, ὅπου ζῆ τὸ περίεργον, ἀνεπανάληπτον καὶ ἡρωικὸν γένος τῶν Ἑλλήνων...

Ἀλλὰ πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς ὁμιλίας πρέπει νὰ ἀναπαραστήσωμεν, μὲ ὀλίγας λέξεις, καὶ τὴν τότε κατάστασιν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (ἡ ὁποία ἦτο τόσον οἰκτρά, ὥστε νὰ ὀνομασθῇ προσφυῶς Τουρκία «ἡ καταρρέουσα»), διότι μόνον ἔτσι θὰ κατανοήσωμεν τὸν τρόπον τῆς ἀντιδράσεώς της εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων.

Πράγματι, εἰς τὰς παραμονάς τῆς κηρύξεως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τίποτε δὲν ἐνεθύμιζε τὴν παλαιάν αἴγλην τοῦ ἄλλοτε πανισχύρου τουρκικοῦ κράτους. Οἱ τοπάρχαι καὶ οἱ πασάδες εἶχαν καταστῆ «κράτος ἐν κράτει». Ἡ διαφθορά εἰς τὴν διοίκησιν ἔφθασεν εἰς τὸ ἀποκορύφωμα, ὥστε κα-

νεις δὲν εὑρίσκε τὸ δίκαιόν του, παρὰ μόνον μὲ τὴν δωροδοκίαν. Ἡ δύναμις τοῦ σουλτάνου εἶχεν ἐξασθενίσει, διότι καὶ οἱ γενίτσαροι ἀκόμη εἶχαν ἀποκτήσει νοοτροπίαν ἀτάκτου στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπανεστᾶται μόλις δὲν ἱκανοποιῦντο αἱ θελήσεις του ἢ κάποιος ἰσχυρὸς στασιαστὴς πασᾶς ἔταζε μεγαλυτέρας ἀμοιβάς. Οἱ Τούρκοι τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἰσχυροὶ τιμαριῦχοι, οἱ ὅποιοι ἐπρομήθευαν ἄλλοτε εἰς τὸν σουλτάνον πολυπληθῆ σώματα φανατικῶν καὶ ἱκανῶν πολεμιστῶν, ἦσαν ἀνίσχυροι πλέον, ἐξαντλημένοι ἀπὸ τὰς πιέσεις τῶν τοπαρχῶν, τῶν πασᾶδων καὶ τὰς ἄλλεπαλλήλους καὶ συνεχεῖς ἀπαιτήσεις τοῦ σουλτάνου διὰ τὴν προμήθειαν στρατιωτῶν, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν, λόγῳ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἢ τῶν στάσεων. Ἀκόμη πρέπει νὰ προστεθοῦν, ἡ κακὴ πορεία τῶν οικονομικῶν τοῦ κράτους, αἱ ἐπικίνδυνοι ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ἐκ τῆς συνεχῶς παρατηρουμένης ἐνισχύσεως τῆς θέσεως καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἱερωμένων καὶ τέλος ἡ μείωσις τῆς ἄλλοτε καλῆς διπλωματικῆς θέσεως τοῦ κράτους εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ κυρίως τῆς συμπαθείας τῆς κοινῆς γνώμης τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ ἀποβάλλῃ τὰ παλαιὰ φιλοτουρκικὰ τῆς αἰσθήματα, λόγῳ τῆς συντελεσθείσης γενικωτέρας ἀλλαγῆς καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Τούρκων ἐναντι τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰδικώτερα, ὥστε ὅλα ἐπεβεβαίωσαν τὴν γνωστὴν ἀλληγορίαν τοῦ Βαλαωρίτου, διότι ὁ ἄλλοτε ἀκλόνητος βράχος ἦτο πλέον ἔτοιμος νὰ κυλισθῆ, ἐνῶ τὰ ἀλλεπάλληλα κύματα εἶχαν λειάνει τὴν βᾶσιν του.

Παρατηρεῖται, συνεπῶς, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ γνωστὴ ἀνακύκλισις, δηλαδὴ ἡ κίνησις τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους ἐκ τῆς δόξης καὶ τῆς ἀκμῆς εἰς τὴν κατάρρευσιν καὶ τὴν κατὰπτωσιν...

Καιρὸς ὅμως πλέον νὰ ἐξετάσωμεν μὲ ποῖα μέτρα ἀντέδρασαν οἱ Τούρκοι κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν τοῦ 1821 καὶ μάλιστα εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐγνώριζαν πρὸ πολλοῦ τὰς ὑπόπτους κινήσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, κυρίως τῶν Ρουμάνων καὶ τῶν Σέρβων, ἀλλὰ οἱ Φαναριῶται σύμβουλοί των καὶ οἱ κατὰ τόπους ἱεράρχαι καὶ πρόκριτοι τοὺς καθησύχαζαν. Ὁ πανοῦργος Ἀλῆς Τεπελενλῆς τῶν Ἰωαννίνων, πληροφορηθεὶς τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἀρχαιολατρίας τῶν ραγιαδῶν, παρετήρει πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως: «Ἐσεῖς, μπρέ, οἱ Ἕλληνες κάτι μεγάλο ἔχετε στὸ κεφάλι σας. Δὲν βαπτίζετε πιά τὰ παιδιὰ σας Γιάννη, Πέτρο, Κώστα, ἀλλὰ Λεωνίδα, Θεμιστοκλῆ, Ἀριστείδη. Σίγουρα κάτι μαγειρεύετε...».

Ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐντυπωσίασε τὸν σουλτάνον καὶ ἐδίχασε τοὺς συμβούλους του. Ἄλλοι ὑπεστήριζαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιδειχθῆ σωφροσύνη καὶ συντηρητισμὸς μέχρις ὅτου διευκρινισθῆ ἡ κατάστασις.

Μερικοί ἐζήτησαν νά διωχθοῦν μόνον οἱ ἐπαναστατήσαντες καί τέλος τρίτη μερίς προέτεινε νά διαταχθῇ γενική σφαγή ὄλων τῶν ἀπίστων, ἀδιακρίτως. Τέλος, ἐπεκράτησε μᾶλλον ἡ μέση ὁδός, ἀλλά μόνον θεωρητικῶς, διότι οἱ κατὰ τόπους στρατιωτικοπολιτικοὶ ἡγέται ἐπέδειξαν κατὰ κανόνα σκληρὰν συμπεριφορὰν καί συνελάμβαναν καί ἐδολοφόνουν ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας, κυρίως δὲ τοὺς ἀγωνιστάς, τὰς οἰκογενεῖας των, τοὺς πλουσίους καί τοὺς προκρίτους.

Ἡ ἀντίδρασις τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὑπῆρξε πολὺπλευρος καί ἐξεδηλώθη πρὸς ὄλους τοὺς τομεῖς. Κατ' ἀρχὴν ἠνάγκασαν τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην νά ἀποκηρύξῃ, καταδικάσῃ καί ἀφορίσῃ τοὺς ἐπαναστάτας, χωρὶς τοῦτο νά τοὺς ἐμποδίσῃ νά ἀπαγχοníσουσι ὕστερα τὸν Γρηγόριον τὸν Ε΄ καί συνοδικοὺς μητροπολίτας, μὲ τὴν παράλογον αἰτιολογίαν, ὅτι ἔπρεπεν ὁ Πατριάρχης νά ἐνημερώσῃ τὸν σουλτάνον διὰ τὴν ἐπανάστασιν, διότι—δήθεν—ὕπεχρεοῦτο νά πράξῃ τοῦτο, βῆσει τῶν χορηγηθέντων προνομίων. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη προέβη ἐπίσης εἰς τὴν παῦσιν, καί ἀντικατάστασιν μερικῶν μητροπολιτῶν διὰ ἐμπίστων τῆς κληρικῶν. Ἐπέτυχαν ἐπίσης, οἱ Τούρκοι, νά ἀναγκάσουσι τὸν τσάρον τῆς Ρωσσίας (διὰ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας) νά διαχωρίσῃ τὴν θέσιν του ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην, ὥστε νά διαψευσθῇ ἡ διαδεδομένη, μεταξύ τῶν ραγιαῶδων, φήμη, ὅτι ὀπισθεν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκρύπτετο ἡ Ρωσσία. Συγχρόνως διέταξαν ἀθρόας προληπτικὰς συλλήψεις προκρίτων καί κληρικῶν. Ἐξεδόθησαν διαγγέλματα τοῦ σουλτάνου, διὰ τῶν ὁποίων ἐκαλοῦντο οἱ Μουσουλμάνοι νά ἐπιστρατεύσουσι ὄλον τὸ μῖσος των κατὰ τῶν ἀπίστων, νά ὀπλισθοῦν στρατιωτικῶς καί θρησκευτικῶς-ψυχικῶς, ὥστε νά καταπνίξουσι τὴν κίνησιν τῶν «ἀχαρίστων» χριστιανῶν. Ἀλλὰ οἱ Τούρκοι δὲν ἐπρόκειτο νά ἀφήσουσι ἀνεκμετάλλετον τὴν δοθεῖσαν εὐκαιρίαν, ὥστε ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ἐπαναστάσεως νά μὴ καρπωθοῦν καί τῆς περιουσίας τῶν πλουσίων Ἑλλήνων. Ἡ ἐπιθυμία αὐτῆ τῶν Τούρκων ἐπισήμων ἀπέβλεπεν εἰς πολλοὺς σκοποὺς, ἦτοι εἰς τὸ: α) Νά κεντρίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν (τοῦ τακτικοῦ καί ἀτάκτου τουρκικοῦ στρατοῦ) διὰ πόλεμον, μὲ τὴν προσδοκίαν λείας, β) Νά πλουτίσῃ ἢ ἐνισχύσῃ τὸ τουρκικὸν δημόσιον, ὥστε νά δυνηθῇ τοῦτο νά ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις του πρὸς τοὺς πολεμιστάς, οἱ ὁποῖοι πολλάκις ἐστασίαζαν κατὰ τὸ παρελθόν, διότι ἀκριβῶς δὲν εἶχαν πληρωθῇ ἢ διὰ νά ἀποκτήσῃ νέους μισθοφόρους, Ἄλβανούς, Ἀρβανίτας, Ἀραβας κ.ἄ., γ) Νά ἀποδυναμώσῃ οἰκονομικῶς τοὺς Ἕλληνας ἐπαναστάτας καί τοὺς χρηματοδότας των, ὥστε νά μὴ εἶναι δυνατὴ ἡ προμήθεια πολεμικοῦ ὕλικου, τροφῶν κ.λ. καί δ) Νά ἐκφοβίσῃ καί παραδειγματίσῃ τοὺς μὴ ἐπαναστατήσαντας ἀκόμη συντηρητικοὺς Ἕλληνας γειτονικῶν περιοχῶν, οἱ ὁποῖοι τοιοῦτοτρόπως θὰ ἐσκέπτοντο καί τὰς τρομεράς οἰκονομικὰς συνεπειὰς ἐκ τῆς τυχόν ἀποτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως. Μετά, λοιπόν, ὀλιγό-

χρονον ἀμφιταλάντευσιν ἐξεδόθη σχετική ἱερονομική γνωμοδότησις («φετφᾶς»), συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἦτο νόμιμος ἡ δήμευσις τῶν περιουσιῶν τῶν Γκιαούρηδων.

Αἱ φυλακαὶ ἐγένισαν ἀπὸ Ἑλλήνας, ἀλλὰ καὶ μερικοὺς Τούρκους, διότι ἐξεδήλωσαν συμπάθειαν πρὸς τοὺς τυραννουμένους χριστιανούς. Ἡ ὀθωμανικὴ δικαιοσύνη μετετρέπη εἰς ὑποχείριον τῶν Τούρκων διοικητῶν, διὰ νὰ κατανοήσωμεν δὲ τοῦτο ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὸν αὐθαίρετον τρόπον ἀπονομῆς τῆς, ὅπως τὸν διασώζει ὁ Ἀνώνυμος Ἑλληὴν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» του, γράφων τὰ ἐξῆς διὰ τὸν Τούρκον κριτὴν, καὶ μάλιστα εἰς εἰρηνικὴν περίοδον: «Ὁ κῶδιξ τῶν τιμωριῶν του εἶναι βραχύτατος, καὶ δὲν περιέχει, εἰμὴ τρεῖς μόνον τιμωρίας — τὴν φυλακὴν λέγω, τὸ ράβδισμα, καὶ τὸν θάνατον, αἱ ὁποῖαι εἶναι πάντοτε ἐνωμένοι μὲ τὴν χρηματικὴν παιδείαν. Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον κρίνει καὶ ἀποφασίζει, αὐτὸς ὁ μωροκριτὴς, εἶναι τόσον παιδαριώδης καὶ ἀνόητος, ὅπου δύο ψευδομάρτυρες καὶ ἓνας κακοῦργος, εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀφανίσουν τὸν πλέον ἐνάρετον πολίτην...

Ἄφου πλῆνη τὰς χεῖρας καὶ ραντίση τὰ ὑποδήματά του καὶ τὴν κεφαλὴν του μὲ ὀλίγον νερόν, αὐτὸς πιστεύει, κατὰ τὴν θρησκείαν του, ὅτι μένει παστρικός καὶ ἀκηλίδωτος ἀπὸ κάθε ἁμαρτίαν».

Ἡ σκληρὰ συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων ἐπισήμων καὶ τοῦ λαοῦ κατὰ κανόνα (μὲ μερικὰς ὅμως ἐξαιρέσεις) εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐρεύνης ἰδιαιτέρας ψυχολογικῆς μελέτης, ἡ ὁποία θὰ ἀποβλέψῃ εἰς τὴν σκιαγράφησιν τῶν εἰδικωτέρων χαρακτηριστικῶν ἐνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἱκανὸς νὰ συνδυάζῃ τὴν ἀπραξίαν, τὴν μοιρολατρείαν καὶ τὴν ροπήν πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν μιᾶς χρονικῆς στιγμῆς, μὲ τὸ πολεμικὸν μένος τῆς ἀμέσως ἐπομένης, ἀναζητῶν στηρίγματα εἰς μίαν θρησκείαν, κρᾶμα ἀντιθέσεων. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἔργον ἄλλων εἰδικῶν καὶ δὲν πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ περισσότερον.

Ἦδη, θὰ ἐξετάσωμεν τὰ συγκεκριμένα μέτρα, διὰ τῶν ὁποίων ἀντέδρασαν οἱ Τούρκοι κατὰ τῶν Μακεδόνων κατὰ τὰ ἔτη 1821 καὶ 1822.

Τρεῖς, κυρίως, περιοχαὶ τῆς ἱερᾶς γῆς ὑπῆρξαν πεδία πολέμου: Ἡ Χαλκιδικὴ καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἡ περιοχὴ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἡ ἠρωϊκὴ Νάουσα. Βεβαίως, ὀλόκληρος ἡ Μακεδονία ἔδειξε διάθεσιν νὰ ἀποτινάξῃ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, ἀλλὰ, ἐὰν ἐξαιρεθῇ ἡ Θάσος, ὅπου οἱ κάτοικοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Τούρκων, αἱ ἄλλαι περιοχαὶ δὲν κατώρθωσαν τελικῶς νὰ συμμετάσχουν ἐνεργῶς, διότι οἱ Ὀθωμανοὶ προέβησαν εἰς ἀθρόας προληπτικὰς συλλήψεις μεγάλου ἀριθμοῦ προκρίτων καὶ εἰς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκεῖ σταθμευόντων στρατευμάτων καὶ ἔτσι τελικῶς δὲν ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν ὑπόλοιπον Μακεδονίαν, κατόπιν ἐνεργειῶν καὶ τῶν ἱεραρχῶν ταύτης, ἀλλὰ ἡ διαπίστωσις αὕτη δὲν θὰ ἦτο ἀπολύτως ἀκριβῆς, ἐὰν ἐξ ἀρχῆς δὲν διηκυκρινίζετο

ὅτι, παρά ταῦτα, πλῆθος ἐκ τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων περιοχῶν αὐτῆς κατέφυγεν ἐγκαίρως εἰς τὰς προαναφερθείσας τρεῖς ἐστίας πολέμου, ὅπου ἐπολέμησεν ὑπὲρ τῶν βωμῶν καὶ τῶν ἐστιῶν, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Νέουσαν, ὅπου ἡ ἐπανάστασις προσέλαβε χαρακτῆρα ἀντιστάσεως τῶν Παμμακεδόνων, ἐνῶ τελικῶς δὲν ἔλειψαν τὰ θύματα καὶ εἰς τὰς πόλεις ταύτας, μεταξύ, κυρίως, τῶν προκρίτων καὶ τῶν γυναικοπαίδων.

Δέν γνωρίζομεν πότε ἀκριβῶς ἐμυήθησαν οἱ Μακεδόνες εἰς τὰ μυστικά τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἀρκεῖ ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι πολλοὶ σύντροφοὶ τοῦ Ρήγα ἦσαν Μακεδόνες, ὅπως καὶ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ὁ Γ. Λασσάνης. Πάντως, δύο-τρία ἔτη πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν ἤδη μνημένοι (μεταξὺ ἄλλων) ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς τῶν Σερρῶν, ὁ Λογοθέτης Ζαφειράκης, ὁ Γέρο-Καρατάσος, ὁ Γάτσος καὶ οἱ «τουρκοφύγου» ἀρχηγοὶ τοῦ Ὀλύμπου, μαζί μὲ μίαν πλειάδα κληρικῶν καὶ προκρίτων καὶ ὅλοι ἀνέμεναν τὸ σύνθημα.

Ὁ ἀγὼν ἤρχισεν εἰς τὴν Χαλκιδικὴν, πρὶν μάλιστα κηρυχθῆ ἡ ἐπανάστασις εἰς πολλὰ μέρη τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος. Πράγματι, εἰς τὰς 23 Μαρτίου 1821, ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς ἀπεβιβάσθη πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, κατηυθύνθη πρὸς τὰς μονὰς τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ τῶν Ἰβήρων καὶ κατέληξεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου, μὲ συνοδείαν πολεμιστῶν, μὲ ὅπλα καὶ πολεμοφόδια, ἐλπίζων ὅτι θὰ εὔρισκε καταλλήλους συνθήκας, ὅτι θὰ εἶχε τὴν συμπαράστασιν ὅλων τῶν Μακεδόνων, τῶν μοναχῶν καὶ ὅτι θὰ ἐλάμβανεν ἐνισχύσεις ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Μετ' ὀλίγον ὅλος ὁ Ἄθως εὔρισκετο ἐπὶ ποδὸς πολέμου, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπόλοιπος Χαλκιδική.

Οἱ Τούρκοι ἀντέδρασαν μὲ συλλήψεις δημογερόντων καὶ ἄλλων πλουσίων ραγιαδῶν ἢ καὶ ἱεραρχῶν, ὅπως εἰς τὰς Σέρρας καὶ εἰς τὰ Γιαννιτσά. Ὑστερα ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς Θεσσαλονίκης, διότι ὁ διοικητὴς τῆς Γιουσοῦφ προέβη εἰς τὴν σύλληψιν πολλῶν ὁμήρων, ὅπως καὶ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πολύγυρον, ὅπου κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τοῦ 1821, ἡ ἐπανάστασις εἶχε γενικευθῆ καὶ τὸ τουρκικὸν αἷμα ἔρρεεν.

Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, μάλιστα, αἱ ἐκτελέσεις εἶχαν ἀρχίσει, προληπτικῶς, ἤδη ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1821, ἐνῶ ὁ Λευκὸς Πύργος κατέστη τρομερὰ φυλακὴ, ὅπου ἐρρίφθησαν πολλοὶ πρόκριτοι, ὅπως ὁ Μαλάκης, ὁ Νικόλαος (ἀλλὰ καὶ Τούρκοι), εἰς τοὺς ὁποίους μόνον ἐλάχιστον νερὸ ἐδίδοτο, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Τούρκου Χαϊρουλλάφ ἐφέντη, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἐφυλακίσθη ἐκεῖ, διότι εἶχεν ἐκδηλώσει φιλάνθρωπα συναισθήματα πρὸς τοὺς, συνήθως, ἀδικαιολογητῶς βασανιζομένους καὶ δολοφονουμένους ραγιαδες. Οἱ συλληφθέντες εἶχαν ἀνέλθει, μόνον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 400 πολιτῶν καὶ μοναχῶν. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Γιουσοῦφ ἔσφαξε τοὺς 200, ὅταν οἱ Ἕλληνες τῶν γειτονικῶν χωρίων ἐπανεστάτησαν, ἐνῶ οἱ Τούρκοι συνελάμβαναν καὶ ἐδολοφόνουν καὶ ὅποιον χριστιανόν

εὑρισκαν εἰς τὸν δρόμον. Εἰς τὸ ἔργον του ὁ αἰμοβόρος διοικητὴς τῆς πόλεως ἐβοηθεῖτο ἀπὸ τὸν τουρκικὸν δῆλον καὶ ἀπὸ πλῆθος Ἑβραίων καὶ Εὐρωπαίων, οἱ ὅποιοι εὐρήκαν τὴν ἀπὸ ἐτῶν ἀναμενομένην εὐκαιρίαν διὰ νὰ καταληστεύσουν τοὺς Ἑλληνας πλουσίους καὶ ἰδίως τοὺς ἐμπόρους καὶ βιοτέχνας, ὥστε νὰ γλυτώσουν ἀπαξ διὰ παντός ἀπὸ τοὺς ἐπιτηδεῖους ἀνταγωνιστὰς των. Ἔτσι, συνέλαβαν 2.000 περίπου χριστιανούς, τοὺς ὁποίους συνεκέντρωσαν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, κατ' ἄλλην δὲ ἄποψιν οἱ Ἑλληνες εἶχαν καταφύγει εἰς τὸν ναὸν, ἐλπίζοντες ὅτι τοιουτοτρόπως θὰ ἀπέφευγαν τὸν θάνατον. Ἐν συνεχείᾳ ἐπηκολούθησεν ὁ μαρτυρικός θάνατος τοῦ ἐπισκόπου Κίτρους (ὁ ὅποιος ἦτο τοποτηρητὴς τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου τῆς Θεσσαλονίκης) καὶ ἔνδεκα δημογερόντων τῆς Θεσσαλονίκης. Κατόπιν, ὁ δῆλος τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑβραίων ἐπέπεσε πάνοπλος ἐπὶ τῶν ἀπροστατεῦτων καὶ ἀόπλων Θεσσαλονικέων τῆς μητροπόλεως καὶ ἤρχισεν ἡ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ ἐν ψυχρῷ δολοφονία τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικοπαίδων, ἀδιακρίτως. Ἐλάχιστοι κατώρθωσαν νὰ σωθοῦν, διότι κατέφυγαν εἰς τουρκικὸν τεκέν, ὁ ὅποιος εὐρίσκετο πλησίον, ὅπου καὶ ἐπροστατεύθησαν (πρὸς τιμὴν τῶν Τούρκων ἱερωμένων) ἢ ἐπειδὴ ἐδωροδόκησαν πλουσιοπαρόχως τοὺς ἐπιδόξους δολοφόνους των. Μερικοὶ, οἱ ὅποιοι ἠθέλησαν νὰ διαφύγουν, συνελήφθησαν καὶ ἀνά δύο ὠδηγήθησαν εἰς τὸ «Καπάνι», ὅπου ἐσφαγιάσθησαν καὶ αἱ κεφαλαὶ των συνελήθησαν.

Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν εἶχαν συγκεντρωθῆ οἱ συλληφθέντες πρόκριτοι, ἀγωνισταὶ καὶ γυναικόπαιδα ἐκ τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ χωριῶν τῆς Μακεδονίας, πολλῶν δὲ ἐκ τούτων ἐχάθησαν ἔκτοτε τὰ ἴχνη τῆς ζωῆς των εἰς τὴν νύμφην τοῦ Θερμαϊκοῦ, ὥστε θὰ ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἢ πληροφορία ὅτι οἱ συνολικῶς δολοφονηθέντες εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἀνήλθαν τελικῶς εἰς τὸν πρωτοφανῆ ἀριθμὸν τῶν 25.000 ἀτόμων!

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ἡ συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων δὲν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον σκληρά. Πράγματι, εἰς τὴν Παζαρούδα ἐπνίγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἰς τὴν λίμνην τῆς Βόλβης, οἱ περισσότεροι τῶν συλληφθέντων κατοίκων τῆς, ἐνῶ εἰς τὴν Ἱερισσὸν ἐσφαγιάσθησαν 400 περίπου χριστιανοί.

Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου εἶχαν συγκεντρωθῆ 3.000 κοσμικοὶ καὶ 1.000 μοναχοὶ ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ ἡ ἐπιθεσις τοῦ ἐνός τμήματος κατὰ τῆς Ἱερισσοῦ, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του. Οἱ Ἑλληνες ἐνίκησαν καὶ ἐπορεύθησαν ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ Μαντεμοχώρια, καταλήξαντες εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Παζαρούδας καὶ τῆς σημερινῆς Νέας Ἀπολλωνίας, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσαν, ἐνῶ τὸ ἄλλο τμῆμα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χαλκιδικιώτου Χάσα καὶ μὲ ὑπαρχηγούς τὸν Δουμπιώτην, τὸν Βασιλικόν, τὸν Ἄγγελον κ.ἄ., ἔφθασεν εἰς τὸν Χολο-

μῶντα καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πολυγύρου, κατέλαβε τὴν Γαλατίσταν καὶ τὰ Βασιλικά καὶ κατέληξε (κατὰ τὸν μῆνα Ἰουνίου τοῦ 1821) εἰς τὴν περιοχὴν τῶν σημερινῶν λουτρῶν Σέδες, ἐνῶ οἱ Τούρκοι χωρικοὶ καὶ τσιφλικάδες ἐγκατέλειψαν τὰ χωρία των, κατασκηνώσαντες πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης ἐζήτησε τὴν ἐπείγουσαν ἀποστολὴν ἐνισχύσεων, φοβούμενος τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τῆς πόλεως. Ἔτσι διετάχθη ὁ Μπαϊράμ πασᾶς (ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρχικὸν προορισμὸν τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον) νὰ βοηθήσῃ τὸν βαλῆν τῆς Θεσσαλονίκης. Πράγματι, ἐπετέθη οὗτος μὲ πολὺν στρατὸν κατὰ τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ (ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο «Ἀρχηγὸς καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς Μακεδονίας»), εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ρεντίνης-Ἐγρί Μπουτζάκ καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὸν Χολομῶντα, ἀφοῦ τὸ τουρκικὸν ἰπικὸν ἐσκόρπισε τὸν θάνατον εἰς πολλοὺς Ἕλληνας. Οἱ Τούρκοι κατέστρεψαν τὰς γειτονικὰς κωμοπόλεις, σφάζοντες ἀδιακρίτως, ὥστε μετ' ὀλίγον 48 χωρία τῆς περιοχῆς εἶχαν μετατραπῆ εἰς καπνίζοντα ἔρειπια.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μπαϊράμ πασᾶς ἐστράφη κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Χάψα, ἀφοῦ συνεκέντρωσε περισσότερον τακτικὸν στρατὸν, ἀλλὰ καὶ ἀτάκτους Τούρκους καὶ Ἑβραίους, ὥστε τελικῶς 35.000 περίπου ἄνδρες ἐπρόκειτο νὰ πολεμήσουν ἐναντίον τῶν ἐλαχίστων Ἑλλήνων. Ὁ Ἀχμέτ μπέης τῶν Γιαννιτσῶν (ἀρχηγὸς Γιουρούκων ἰπέων) κατέκαυσε τὰ Βασιλικά, κατέσφαξε τοὺς κατοίκους των καὶ ἐν συνεχείᾳ συνεκρούσθη μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χάψα, τὸν ὁποῖον ἐνίκησεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Βουζιάρη, ὅπου ἐφονεύθη καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων, ὅπως καὶ ἄρκετοὶ νέοι ἐκ τῆς Συκιᾶς, ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, πλησίον τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας. Τότε κατεστράφησαν καὶ ἄλλαι πόλεις καὶ χωρία καὶ οἱ κάτοικοι των ἐσφαγιάσθησαν ἢ συνελήφθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ὡς αἰχμάλωτοι. Ἡ ἐπανάστασις εἶχε βεβαίως γενικευθῆ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν, ἀλλὰ ἡ ἔλλειψις συντονισμοῦ, πειθαρχίας καὶ ὀργανώσεως, ἡ ἀνεπάρκεια ἐμψύχου καὶ ἀψύχου ὑλικοῦ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν εὐόδωσιν τῶν προσπαθειῶν καὶ ἔτσι οἱ κάτοικοι τῶν Βασιλικῶν, τῆς Γαλατίστης, τῆς Ἱερισσοῦ, τῶν Μαντεμοχωρίων, τοῦ Ζαγκλιβερίου, τοῦ Λαγκαδά, τῆς βυζαντινῆς Καλαμαριάς (ὄχι βεβαίως τῆς σημερινῆς), τῆς Παζαρούδας, τῆς Ρεντίνης, τῶν χωρίων τοῦ Χολομῶντος κ.λ. ἐπλήρωσαν μὲ τὴν ζωὴν των τὸν πόθον διὰ τὴν ἐλευθερίαν.

Ἀργότερα, κατὰ τοὺς μῆνας Σεπτέμβριον-Ὀκτώβριον τοῦ 1821, ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ πολέμου ὁ νέος διοικητὴς, βαλῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Μεχμέτ Ἐμίν, ὁ ὁποῖος, καίτοι δὲν ἦτο Τούρκος, ὑπερέβαλλε πάντας ὡς πρὸς τὴν ἀπάνθρωπον συμπεριφορὰν του, διὰ τοῦτο ἐλέγετο Ἐμποῦ Λουμποῦτ ἢ Ἀμπ-ουλ-Οὐμποῦτ, δηλαδὴ ροπαλοφόρος. Ἀνέλαβε, λοιπὸν,

αὐτοπροσώπως νά καταπνίξη ὀριστικῶς εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῆς Κασσάνδρας, ὅπου εἶχαν ἀποτύχει οἱ προκάτοχοί του, διότι οἱ Ἕλληνες ἐπέδειξαν ἡρωισμόν, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ὀλυμπίων ἀγωνιστῶν καὶ τῶν Ψαριανῶν, οἱ ὅποιοι περιέπλεαν τὰς ἀκτὰς τῆς Χαλκιδικῆς, διὰ νὰ μὴ ἀποβιβασθοῦν Τούρκοι ἐκ τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ δυστυχῶς εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων τὰ πράγματα δέν ἦσαν εὐοίωνα, διότι εἶχαν ἀρχίσει τὰ κρούσματα τῆς ἀπειθαρχίας, τῶν προσωπικῶν ἀντεγκλήσεων καὶ ἐνεφανίσθησαν δείγματα ἠττοπαθείας τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἤδη κουρασθῆ. Ὁ Ἐμὶν μὲ 3.000 ἄνδρας ἐπετέθη, κατὰ τὴν 17ην Ὀκτωβρίου, κατὰ τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων τῆς Κασσάνδρας καὶ τοὺς ἐνίκησεν, ἐν συνεχείᾳ δέ, ἀφοῦ ἔλαβεν ἐνισχύσεις ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς καζάδες, ἐστράφη κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ σημερινοῦ Ἁγίου Παύλου - Νέας Φωκαίας, τῆς χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας, διοικῶν 15.000 Τούρκους καὶ Ἑβραίους καὶ τὴν 30ὴν πρὸς τὴν 31ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1821 κατέλαβε τὴν χερσόνησον καὶ τὴν περιοχὴν τῆς Κασσάνδρας, σκορπίσας τὸν θάνατον καὶ αἰχμαλωτίσας πλῆθος γυναικοπαίδων, ἐκτὸς ὀλίγων τὰ ὅποια κατῴρθωσαν νὰ ἐπιβιβασθοῦν τῶν πλοίων καὶ νὰ φθάσουν εἰς τὰς νήσους. Μετ' ὀλίγον ἡ Χαλκιδικὴ ἦτο πλέον ἓνα ἀχανές νεκροταφεῖον, ἐνῶ 78 ἐν ὄλῳ ἑλληνικὰ χωρία καὶ 59 μετόχια τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐκάησαν.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ὁρους ἡ κατάστασις δέν ἦτο καλὴ. Ἡ προχειρότης, ἡ ἔλλειψις στοιχειῶδους ὀργανώσεως καὶ πείρας (κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ν. Κασομούλη) συνεδυάζοντο μὲ τὰ προσωπικὰ πάθη καὶ τὴν κόπωσιν. Οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν, ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχὴν εἶχαν ἐπιδείξει (κατὰ κανόνα) συγκινητικὴν συμπαράστασιν καὶ ἐνθουσιασμόν, τέλος ἐκουράσθησαν, ἰδίως ὅταν οἱ νησιῶται δέν ἀπέστειλαν τὴν αἰτηθεῖσαν οικονομικὴν ἐνίσχυσιν καὶ πολεμοφόδια. Ἀλλὰ δέν ἔφθανε μόνη ἡ ἔλλειψις τῶν οικονομικῶν μέσων, ἦλθε καὶ ἡ ἐπιδημία τῆς διχονοίας, διότι διώρισαν ἀρχηγόν τοῦ ἀγῶνος τὸν φιλόδοξον Ρήγαν, ὁ ὅποιος δέν ἐδέχθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶν, ὁ δὲ τελευταῖος (κατόπιν τούτου) διέταξε τὴν ἐκτέλεσίν του, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Οἱ ἡγούμενοι ἐγκατέλειψαν τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶν καὶ ἦλθαν εἰς συνεννοήσεις μὲ τὸν Ἐμὶν διὰ νὰ συνθηκολογήσουν, μάλιστα δὲ ὑπεσχέθησαν νὰ παραδώσουν καὶ τὸν ἴδιον εἰς τὸν Τούρκον ἀρχηγόν. Ἔτσι ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, καὶ, ἐνῶ τὸ πλοῖον του κατηυθύνετο πρὸς τὴν Ὑδραν, ἀπέθανε, διότι ἡ μεγάλη, ἑλληνικὴ καρδιά του δέν ἄντεξεν εἰς τὴν τόσῃν καταισχύνῃν, τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν.

Ὁ Ἐμὶν δέν ἐσεβάσθη τὰς συμφωνίας — ὅπως συνήθιζε νὰ πράττη— καὶ κατελήστευσε τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἔθεσε πολυπληθῆ φρουράν, ἐπέβαλε βαρυτάτους φόρους καὶ μάλιστα ἀναδρομικῶς. Τότε, κατὰ τὰ τέλη

του 1821, ἐγένετο ἡ συνθηκολόγησις καὶ τῶν Θασιωτῶν, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἤδη ἐπαναστατήσει ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ προέδρου Χατζηγιῶργου.

Μετ' ὀλίγους μῆνας ἐξεδηλώθη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ Κεντρικὴν Μακεδονίαν. Ὁ ἀρματολὸς Γιαννούλης Ζιάκας εἰς τὰ Γρεβενὰ δὲν κατώρθωσε τελικῶς νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν σκοπὸν του. Οὔτε οἱ Σιατιστινοὶ καὶ οἱ Κοζανίται ἐξεδηλώθησαν ἐν τέλει, διότι εἶχαν εἰς τὰς πόλεις τῶν πολὺν τουρκικῶν στρατῶν, μόλις ὅμως ἀπέφυγαν τὴν μανίαν τῶν Τούρκων, χάρις εἰς τὴν διπλωματικότητα τῶν ἀρχιερέων τῶν, ὅπως ἐγένετο καὶ εἰς τὰς Σέρρας. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Βερμίου ματαίως ἀνέμεναν ἐνισχύσεις καὶ ὁδηγίας ἐκ τῆς Νοτίου Ἑλλάδος καὶ ἔτσι δὲν ἐξεμεταλλεύθησαν τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν τῆς Χαλκιδικῆς, ὥστε νὰ ἐγένετο συγχρόνως ἡ ἐναρξίς τοῦ ἀγῶνος, ὅποτε θὰ ἐδιχάζετο ἡ δύναμις τῶν Τούρκων καὶ ἄλλη ἴσως θὰ ἦτο ἡ ἔκβασις του, ἐὰν δηλαδὴ ἐπραγματοποιεῖτο, ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν καταλλήλου πολιτικοστρατιωτικοῦ ἡγέτου, τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον εἶχε καταρτίσει ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τοῦ Νικολάου Κασομούλη.

Μόλις κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἤρχισεν ἡ συγκέντρωσις πολεμιστῶν ἐξ ὅλης τῆς Μακεδονίας εἰς τὰ ὄρεινά χωρία τοῦ Βερμίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου, γεγονός τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὸν Ἐμὶν νὰ ἀπευθύνῃ ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς Κασσάνδρας τὴν ἀπὸ 10.12.1821 διαταγὴν του πρὸς τὸν ἱεροδίκην Βεροίας (τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν ἤδη ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν Ἰωάννης Βασδραβέλλης, εἰς τὰ πολύτιμα τουρκικὰ ἱστορικὰ ἀρχεῖα), διὰ τῆς ὁποίας διετάχθη ἡ ἀπογραφή τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ χορήγησις σχετικῶν πιστοποιητικῶν, ὥστε νὰ ἀνακαλυφθοῦν οἱ ξένοι. Οἱ Τούρκοι ἐζήτησαν τὴν παράδοσιν ὀμῆρων, τὸ ὁποῖον καὶ ἐγένετο, πλὴν ὅμως ἡ Νάουσα ἠρνήθη νὰ συμμορφωθῇ καὶ ἔτσι ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν ἠρωϊκὴν πόλιν, ὅπου, ἄλλωστε, ὑπῆρχαν αἱ κατάλληλοι προϋποθέσεις, διότι αὕτη ἀπελάμβανεν εἰδικῶν προνομίων, δὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ τουρκικὸς στρατός, εἶχε βιοτεχνίας ὄπλων, ἦτο φύσει ὀχυρὰ θέσις καὶ οἱ κάτοικοί της ἦσαν ἐμπειροπόλεμοι, διότι πρὸ ἐτῶν εἶχαν ἀντιμετωπίσει ἐπιτυχῶς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιθέσεις τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλῆ τῶν Ἰωαννίνων. Εἰς τὴν Βέροϊαν, ἀντιθέτως, ὑπῆρχε πολὺς τουρκικὸς στρατός καὶ οἱ πρόκριτοι εἶχαν συλληφθῆ προληπτικῶς, ἐνὼ φαίνεται ὅτι ἐπηκολούθησαν καὶ πολλαὶ ἐκτελέσεις, ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ παράδοσις καὶ μᾶς πληροφοροῦν τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα. Εἰς τὰς Σέρρας, ἐξ ἄλλου, ἐφρονεύθησαν τέσσαρες Ἑλληνες καὶ συνελήφθησαν ἄλλοι, κυρίως δὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπαῦ, ἐνὼ καὶ εἰς τὴν Γευγελὴν συνελήφθησαν δύο Ἑλληνες.

Εἰς τὴν Νάουσαν ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις ἐνώπιον τοῦ Κανούση, ἀντιπροσώπου τοῦ Σάλα (ἀπεσταλμένου τοῦ Ὑψηλάντου) καὶ ὄπλαρχηγῶν,

ὅπως τῶν ἐξ Ἐδέσσης Ναοῦμ καὶ Μπίνου, τοῦ ἐκ τῆς Σιατιστῆς Νιόπλιου, τοῦ Παπαρέσκα ἐκ Καστορίας, τοῦ Καραμήτσου ἐκ Βλάστης κ.ἄ., ἐνῶ αἱ ἡρωϊκαὶ μορφαὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ Γέρο-Καρατάσου καὶ τοῦ Γάτσου καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ Ζαφειράκη ἐδέσποζαν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναόν. Ὁ πρωτοσύγκελλος (τοῦ μητροπολίτου Ζαχαρίου) Γρηγόριος ἐχοροστάτησε καὶ ὠμίλησεν, ὅπως καὶ ὁ Ζαφειράκης, ἀφοῦ ἀνεγνώσθησαν τὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα εἶχε φέρει ὁ Κανούσης. Οἱ θερμοίαιμοι Ναουσαῖοι ἐφόνευσαν τοὺς 20 περίπου Τούρκους τῆς πόλεως καὶ τὸν βοεβόδαν καὶ ἔτσι ἡ ἐπανάστασις ἦτο πλέον γεγονός. Ἐν συνεχείᾳ ἀπεφασίσθη ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς Βεροίας, ἡ ὁποία ὁμως ἀπέτυχε καὶ οἱ 240-250 ἐπαναστάται, ὑπὸ τὸν Καρατάσον, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν μονὴν Δοβρᾶς (Καλῆς Παναγιᾶς), ὅπου ἀντεμετώπισαν 4.000 Τούρκους ὑπὸ τὸν Μεχμέτ Ἀγᾶν καὶ τοὺς ἐνίκησαν μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τῶν προστρεξάντων Ζαφειράκη καὶ Γάτσου.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀπέτυχεν ἡ ἐπανάστασις τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ὁ γενναῖος καὶ ἔμπειρος Διαμαντῆς Νικολάου δὲν κατώρθωσε (μαζὶ μὲ τὸν Σάλαν καὶ μερικοὺς Φιλέλληνας, τὸν Κασομούλην καὶ τὸν πολὺν φιλόσοφον Θεόφιλον Καΐρην καὶ ἄλλους) νὰ ἐδραιώσῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸν Κολινδρόν, τὸν Κοκκινοπλόν, τὴν Καστανιάν τῆς Πιερίας καὶ εἰς τὴν Μηλιάν, ἀναγκασθεὶς νὰ κατευθυνθῇ πρὸς τὴν Νάουσαν, ἐνῶ τὰ χωρία τῆς περιοχῆς ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τὰ γεγονότα εἰς τὴν μονὴν Δοβρᾶς ἐπανικόβαλαν τοὺς Τούρκους, διότι ἔχασαν 300 ἢ (κατὰ τὴν παράδοσιν) 1.000 μέχρι 2.000 στρατιώτας, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες εἶχαν 4 ἢ 13 νεκροὺς καὶ περὶ τοὺς 40 τραυματίας, ἐὰν πιστεύσωμεν τὴν σχετικὴν παράδοσιν. Ὁ σουλτάνος ἐφοβήθη, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Κεντροδυτικῆς Μακεδονίας θὰ ἀνελάμβαναν τὸ θάρρος των καὶ θὰ ἐγενικεύετο ἡ ἐπανάστασις μὲ βᾶσιν τὴν Νάουσαν, δι' αὐτὸ διέταξε τὸν Ἐμὶν νὰ διευθύνῃ αὐτοπροσώπως τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ ἴδιος ἤδη εἶχεν ἀποφασίσει. Ἔτσι, ἀφοῦ ἔμεινεν εἰς τὴν Βεροίαν ἐπὶ ἕξ ἡμέρας, ἐπορεύθη κατὰ τῆς Ναούσης, ὀδηγῶν κατ' ἀρχὴν 6.000 ἄνδρας τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὑπάρχουν διάφοροι ἀπόψεις διὰ τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀτάκτων, τοὺς ὁποίους συνεκέντρωσε τελικῶς ὁ Λουμποῦτ κατὰ τῶν 4.000 ἕως 5.000 περίπου Ἑλλήνων. Πάντως ἡ δύναμις των ἐκυμαίνετο μεταξὺ τῶν 10.000 ἕως 40.000 ἀνδρῶν, Τούρκων καὶ Ἑβραίων. Μετὰ πολιορκίαν ἕξ ἡμερῶν κατὰ τὰς πρώτας ὥρας (κατὰ τὴν ὀρθοτέραν ἄποψιν) τῆς 13ης Ἀπριλίου (μὲ τὸ ἰουλιανόν ἡμερολόγιον) ἡ Νάουσα ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, κατόπιν προδοσίας τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ζαφειράκη, οἱ ὁποῖοι τοὺς ὑπέδειξαν τὴν ἀφύλακτον θέσιν «Ἀλώνια».

Εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγραφοῦν αἱ σκηναί, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν. Δέν ἔλειπεν οὔτε τὸ Ζάλογγον, διότι πράγματι εἰς τὴν θέσιν «Στουμπάνοι» τῆς Ἀράπιτσας ἐρρίφθησαν καὶ ἠτοκτόνησαν παρθένοι καὶ μητέρες μετὰ

τῶν τέκνων των, διὰ νὰ μὴ βιασθοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Εἰς τὴν θέσιν «Κιόσκι» ἐδολοφονήθησαν 2.000 περίπου Ἑλληνες. Τὰ γυναικόπαιδα (μεταξὺ τῶν ὁποίων 52 ἐκ τοῦ Τριποτάμου καὶ 35 ἐκ τοῦ χωρίου Δοβρᾶ) ὠδηγήθησαν εἰς τὰ ἀνθρωποσκαβυπάζαρα τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὅσα δὲν ἔσωσαν οἱ Ἑλληνες τῶν μακεδονικῶν πόλεων, οἱ ὁποῖοι κατέβαλαν λύτρα διὰ νὰ ἐξαγοράσουν μερικὰ ἐκ τούτων. Πολλοὶ ἐκ τῶν φονευθέντων καὶ σφαγιασθέντων Ἑλλήνων κατήγοντο ἐκ τῶν γειτονικῶν χωρίων, ἐκ τῆς περιοχῆς Ἐδέσσης καὶ ἐκ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, διότι ἐκ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ναούσης οἱ ἡμίσεις σχεδὸν ἦσαν ξένοι, εἶχε δὲ δίκαιον ὁ λαβὼν μέρος εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον Τάμης Καρατάσος, ὅταν, μετὰ σαράντα περίπου ἔτη, ἔγραφεν ὅτι: «Τοιουτοτρόπως ἡ Νάουσα... ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἀγιαστηρίων ἐκείνων, τὸ ὁποῖον ἐβράχη μὲ ἐκατόμβας ἐχθρῶν διὰ τὴν γενικὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ ἐβαπτίσθη συνᾶμα εἰς δάκρυα μαρτύρων καὶ αἰχμαλωσίας».

Ἄν πιστεύσωμεν τὴν παράδοσιν, ἡ πόλις τῆς Ναούσης εἶχεν ἐξαφανισθῆ ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς καὶ μόνον μία οἰκία καὶ μία ἐκκλησία ἐσώθησαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ χωρία τῆς Ναούσης, τῆς Ἐδέσσης καὶ τῆς Βεροίας, ὅπως καὶ τοῦ κάμπου τοῦ Ρουμλουκίου, ἐπυρπολήθησαν, μαζὶ μὲ τὰ μοναστήρια, δηλαδὴ περίπου 50 ἕως 120 χωρία ὑπέστησαν τὸν ἀφανισμόν καὶ αἱ περιουσίαι τῶν ἐπαναστατῶν ἐδημεύθησαν ἢ ἐλεηλατήθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἑβραίους, ἐνῶ εἰς τὴν Βέροϊαν ἐκρεμάσθησαν πολλοὶ νέοι, ἡ Καρατάσaina μετὰ τοῦ υἱοῦ της καὶ ἐδολοφονήθησαν ἢ ἀπέθαναν ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ τῶν βασανισμῶν οἱ περισσότεροι τῶν συλληφθέντων προκρίτων. Μία ἐνθύμησις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀναφέρει ὅτι ἐκατατομήθησαν πολλοὶ Ναουσαῖοι καὶ ἐσκαβώθησαν 5.000 γυναικόπαιδα, ἐνῶ μία ἄλλη μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Λουμποῦτ «ἔκοπτεν τοὺς ἄνδρας ὡσὰν ὄρνιθας!».

Τόση ἦτο ἡ καταστροφή καὶ ἡ ἐρήμωσις, ὥστε οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν τελικῶς νὰ λάβουν μέτρα διὰ τὸν ἐκ νέου συνοικισμόν τῆς Ναούσης καὶ μερικῶν ἐκ τῶν χωρίων, διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν, ὅπως τὸ Δοβρᾶ, τὸ Διχαλεύρι, τὸ Αὐγότσι κ.λ., ἐξηφανίσθησαν ἔκτοτε διὰ παντός. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ διασωθέντες κατέφυγαν εἰς τὰ ἔλη τοῦ κάμπου καὶ εἰς τὰ βουνά, ὅπου μερικοὶ ἐφονεύθησαν ἀγωνιζόμενοι, ὅπως ὁ Ζαφειράκης καὶ ὁ Γιάννης Καρατάσος, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι, εἴτε συνέχισαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, ὅπως ὁ γενναῖος καπετᾶν Καμπίτης, εἴτε, τέλος, ἔφυγαν εἰς τὴν λοιπὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ γενναίου Γέρο-Καρατάσου, ὅπου προσέφεραν πολυτίμους ὑπηρεσίας, πολεμήσαντες εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, τὴν Εὐβοίαν, τὰς νήσους, τὴν Πελοπόννησον καὶ ἄλλοῦ.

Μεγάλαι ὁμως ὑπῆρξαν καὶ αἱ ὑλικαὶ ζημίαι τῶν Μακεδόνων, ὅπως καταφαίνεται ἐκ τῆς μελέτης τῶν τουρκικῶν ἀρχείων, ἀφοῦ οἱ Τούρκοι

εἰσέπραξαν 351.900 χρυσᾶ γρόσια ἐκ τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῶν κατοίκων τῆς Ναούσης, τοῦ Χωροπανίου καὶ τῶν ὄπλαρχηγῶν Καρατάσου, Ζαφειράκη, Γάτσου, Μαλάμου, Μακροβίτση, Βλαχοδήμου καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Ναούσης. Ἄλλα 22.000 χρυσᾶ γρόσια εἰσέπραξαν ἐκ τῆς πωλήσεως ἀνηλίκων, ἐνῶ ἐδήμευσαν 3.000 περίπου στρέμματα ἀγρῶν, οἰκοπέδων, ὑδρομύλων κ.λ. τῶν δολοφονηθέντων Ναουσαίων, ἕτερα 3.500 περίπου στρέμματα ἀφήρεσαν ἐκ τῆς κατοχῆς τῶν μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιῶν τῆς Ναούσης, 600 περίπου ἐκ τῆς μονῆς Προδρόμου Βεροίας, 430 ἐκ τῆς μονῆς Προφήτου Ἡλίας Βεροίας, 270 ἐκ τῆς μονῆς Δοβρᾶ, 1.200 ἐκ τῆς μονῆς Καλλιπέτρας Βεροίας καὶ 2.000 στρέμματα τοῦ ἀγωνιστοῦ Τάσου καὶ ἄλλων. Ἐάν εἰς τὰ ποσὰ ταῦτα προσθέσωμεν ἄλλα 70.100 γρόσια, τὰ ὅποια εἰσέπραξαν οἱ Τούρκοι ἐκ τῆς ἐκποίησησεως τῶν ἀφαιρεθέντων κινητῶν πραγμάτων τῶν μονῶν, ὅπως καὶ τὰ κατασχεθέντα ὄπλα καὶ πολεμοφόδια ἢ ἀκόμη τὴν ἐκ 30.000 διστήλων ταλλήρων (ἢ 1.000.000 δρχ. τοῦ 1865) δημευθεῖσαν περιουσίαν τοῦ Ἑμμανουὴλ Παπαῦ καὶ τὰς ἀνυπολογίστου ἀξίας περιουσίας τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, θὰ κατανοήσωμεν καὶ τὴν τρομερὰν οἰκονομικὴν ἀφαιμάξιν τῶν Μακεδόνων, οἱ ὅποιοι πράγματι ἐληστεύθησαν σκοπίμως ὑπὸ τοῦ Ἑμίν, διὰ τοὺς προαναφερθέντας λόγους καὶ πρὸς αὔξησιν τῆς προσωπικῆς περιουσίας του. Σημαντικαί, συνεπῶς, ἦσαν αἱ θυσίαι τῶν Μακεδόνων εἰς ἔμψυχον καὶ ἄψυχον ὑλικόν, αἱ ὅποια βεβαίως δὲν ἀπέβησαν ἄκαρποι, ἀλλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ μετὰ σοβαρότητος ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ εἶχαν καλύτερον ἀντάλλαγμα καὶ ἀντίκρουσμα, ἐάν ἡ Μακεδονία εἶχεν ἐνισχυθῆ ἀποτελεσματικῶς ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος, ὅποτε (καὶ ἐάν ἐφηρμόζετο ἓνα συντονισμένον σχέδιον ἐνεργείας) ἄλλη θὰ ἦτο ὅπωςδῆποτε ἢ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος, ὥστε νὰ μὴ ἀποτύχη ἡ ἡρωϊκὴ προσπάθεια τῶν κατοίκων τῆς, οἱ ὅποιοι τελικῶς ἔμειναν σκλαβωμένοι ἄλλα 90 ἔτη καὶ ἐχρειάσθη ἡ προσφορά νέων θυσιῶν κατὰ τὸ 1854, τὸ 1878, τὸ 1897 καὶ κατὰ τὸν πολὺπλευρον Μακεδονικὸν Ἀγῶνα, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν Μακεδόνων νεομαρτύρων τοῦ Ἑλληνοχριστιανισμοῦ ηὔξηθη καὶ κατ' αὐτὰ τὰ ἔτη.

Ἄλλὰ ἡ συμβολὴ τῶν Μακεδόνων εἶχεν εὐνοϊκὰ ἀποτελέσματα διὰ τὸν ἀγῶνα τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ὄχι μόνον διότι οἱ Μακεδόνες (μετὰ τῶν Θεσσαλῶν) ἀπέτελεσαν τὸ ἡρωϊκὸν σῶμα τῶν Ὀλυμπίων ἀγωνιστῶν, τὸ ὅποιον ἐπολέμησεν ἡρωϊκῶς κατὰ τοῦ Τούρκου δυνάστου εἰς ὀλόκληρον τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἐπανάστασις τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν Χαλκιδικὴν, τὸν Ὀλυμπον καὶ τὴν Νάουσαν ἀπησχόλησεν ἐπὶ ἓν ἔτος καὶ πλέον πλῆθος τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ ὅποιος, ἄλλως, θὰ προσετίθετο εἰς τὰ λοιπὰ σώματα τῶν Ὀθωμανῶν, τὰ ὅποια συνεπλέκοντο ἤδη μὲ τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ πλέον δὲ οἱ Μακεδόνες ἐξαργύρωσαν τὴν προσφορὰν τῆς ζωῆς των μὲ τὸν θάνατον πολλῶν Τούρκων.

Ἡ σκληρὰ ὅμως συμπεριφορὰ τῶν περισσοτέρων Τούρκων εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶχεν ἀγαθὰς ἐπιπτώσεις διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ δι' ἄλλον λόγον, διότι τὰ ὀλοκαυτώματα τῆς Χαλκιδικῆς, τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῆς Ναούσης προσετέθησαν εἰς τὰς καταστροφὰς τοῦ Σουλίου, τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Χίου καὶ τοιουτοτρόπως, ἐνῶ ἡ Δόξα ἐμελέτα τὰ λαμπρὰ παλληκάρια εἰς τὰς μαύρας ράχεις τῶν πυρποληθέντων τόπων, ἡ πλειοψηφία τῆς κοινῆς γνώμης τῆς Εὐρώπης ἀφυπνίσθη, ἀπέβαλε τὴν φιλοτουρκικὴν διάθεσίν της, διότι ἀντελήφθη ὅτι ὁ ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο ἐπιπολαία ἀνταρσία ὀλίγων, ἀλλὰ ἡ ἀπεγνωσμένη καὶ ἱερά προσπάθεια τῶν πολλῶν, διὰ τὴν ἀποκτήσουν ἐλευθερίαν καὶ ἀνθρωπινὴν ζωὴν. Ἔτσι, ἐπλήθυνεν ὁ ἀριθμὸς τῶν Φιλελλήνων, ἤλλαξε σὺν τῷ χρόνῳ ἡ διάθεσις τῶν κυβερνήσεων, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ ὁποία διεπίστωσεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων ἀρχαίων προγόνων των. Τελικῶς, ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῆς 6ης Ἰουλίου τοῦ 1827 καὶ ἐδημιουργήθησαν αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου, ἡ ὁποία — ὡς γνωστὸν — ὠφέειλετο περισσότερον εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ναυάρχων τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας (οἱ ὁποιοὶ καθωδηγήθησαν ἀπὸ τὴν ἐπικρατήσασαν τελικῶς φιλελληνικὴν διάθεσιν τῆς κοινῆς γνώμης τῶν λαῶν των, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν προκλητικὴν συμπεριφορὰν τοῦ Ἰμπραήμ) καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὴν ρητὴν ἐντολὴν πρὸς δρᾶσιν τῶν κυβερνήσεών των.

Τοιουτοτρόπως ἀπεκτήθη ἡ ἐλευθερία («Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά») εἰς τὴν Παλαιὰν Ἑλλάδα, ἀργότερα δὲ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὰς νήσους, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἥπειρον καὶ τὴν Θράκην. Βεβαίως πολλὰ θὰ ἦτο δυνατόν καὶ θὰ ἔπρεπεν ἴσως νὰ σημειώσῃ ὁ σημερινὸς μελετητὴς τῶν γεγονότων ἐκείνων, ἀλλὰ, ὅπως εἶπε (κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ὀμιλιῶν) καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας ὁμότιμος καθηγητὴς Χαράλαμπος Φραγκίστας, εἶναι σκόπιμον καὶ δίκαιον νὰ παραλείψωμεν μίαν παρομοίαν προσπάθειαν, διότι εἶναι εὐκόλον νὰ κρίνωμεν ἢ μᾶλλον νὰ κατακρίνωμεν τοὺς ἄλλους, καὶ μάλιστα σήμερα ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, ἰδίως διὰ τὴν καλύπτωμεν τὰ ἰδικὰ μας λάθη. Πράγματι, οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821 ἔκαμαν τὸ πρὸς τὴν πατρίδα των καθῆκον καὶ τὴν ἀνέδειξαν μεγάλην, ἀφοῦ, κατὰ τὸν ποιητὴν: «Ἡ μεγαλωσύνη στὰ Ἔθνη δὲν μετρίεται μὲ τὸ στρέμμα, μὲ τῆς καρδιάς τὸ πύρωμα μετρίεται καὶ μὲ τὸ αἷμα!» καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ ἦσαν εὐδιάκριτα καὶ ἔντονα εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα τοῦ 1821. Ὡστε θὰ ἔπρεπε νὰ τελειώσωμεν μὲ τοὺς ἄλλους, διθυραμβικούς, στίχους τοῦ ποιητοῦ καὶ νὰ ἐπαναλάβω: «Μεθύστε μὲ τ' ἀθάνατο κρασί τοῦ Εἰκοσιένα», πλὴν ὅμως πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν νὰ λέγωμεν, τοῦλάχιστον εἰς παρομοίας εὐκαιρίας, ὄχι μόνον τὰ εὐχάριστα ἀλλὰ καὶ τὰ ὠφέλιμα. Μὲ τοιοῦτο κριτήριον θὰ πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ ἀξιοποιήσωμεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπα-

ναστάσεως τοῦ 1821, καὶ τοῦτο εἶναι δύσκολον, διότι, «ἐὰν τὸ φυλάξαι τὰ ἀγαθὰ τοῦ κτήσασθαι χαλεπώτερον εἶναι», ἢ σωστὴ ἐκμετάλλευσις τούτων εἶναι ἀσφαλῶς «χαλεπωτέρα», ἀλλ' ὅμως καὶ σπουδαιότερα. Ἄντι, λοιπόν, μόνον τυμπανοκρουσιῶν καὶ ἀγαλλιᾶσεων θὰ ἦτο ἐπίσης ὠφέλιμον νὰ ἀναλογισθῶμεν καὶ τὰς ἰδικὰς μας ὑποχρεώσεις ἐναντι τῶν φονευθέντων ἡρώων, πολεμιστῶν καὶ γυναικοπαίδων, ὥστε νὰ ἀποβάλωμεν τὴν διχόνοϊαν, τὸν ἐγκεντρισμὸν, τὴν ἔλλειψιν μέτρου, ὀργανώσεως καὶ συστήματος, διότι δὲν ἔχει καλῶς ἢ κατὰστασις τῶν μετὰ τὸ 1821 Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι συνεχίζουσι νὰ κερδίζουν τοὺς πολέμους καὶ νὰ χάνουσι κατὰ τὰς εἰρηνικὰς περιόδους, ἐπειδὴ ξεύρουσι μὲν νὰ γράφουσι ἐπιτυχῶς ἱστορίαν μὲ τὰ κατορθώματά των, ἀλλὰ δὲν τὴν διαβάζουσι οὔτε τὴν ἀξιοποιοῦν ὕστερα, δὲν ἐπιδεικνύουσι τὴν ἀρμόζουσαν προσοχὴν διὰ τὴν συναγωγὴν τῶν καταλλήλων συμπερασμάτων, δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν πρέπουσαν πνευματικὴν καλλιέργειάν των, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐπιστήμονες ἀκόμη, κατὰ κανόνα, ἀρκοῦνται εἰς τὴν μονομερῆ μελέτην τῶν προόδων τοῦ ἐπαγγέλματός των (ὅταν δὲν ἀδιαφοροῦσι καὶ διὰ τοῦτο), ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναλάβουσι ὑπὸ τὴν αἰγίδα των τὴν προσπάθειαν διὰ ἓνα Νεώτερον Ἑλληνικὸν Διαφωτισμὸν.

Φοβοῦμαι ὅμως ὅτι ἐγίνα ἤδη δυσάρεστος καὶ διὰ τοῦτο θὰ παραχωρήσω εὐχαρίστως καὶ μὲ συγκίνησιν τὸν λόγον εἰς τὸν ἐθνικὸν ἱστορικὸν μας Κωνσταντῖνον Παπαρρηγόπουλον, ὁ ὅποιος ἔγραψε τὰ ἐξῆς εἰς τὸν πρόλογον τοῦ τελευταίου βιβλίου του («Τὰ διδακτικώτερα πορίσματα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους»), τὸ ὅποιον μάλιστα ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατόν του: «Τελευταῖον τὸ ἔθνος ἐσώθη· ἀλλὰ πρὶν τελειώσω τὸν πρόλογον τοῦτον, δὲν δύναμαι νὰ μὴ ὁμολογήσω, ὅτι ἐσώθημεν κυρίως δι' ἔργων ἐν ἡμέραις δουλείας παρασκευασθέντων, ἔργων τὰ ὅποια δὲν ἤξιώθημεν ἔτι, τὸ γε νῦν, νὰ συνεχίσωμεν καὶ νὰ συμπληρώσωμεν κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν παρόντων καιρῶν...».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

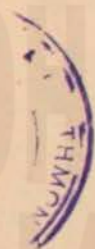
(Ἐπιλογή ἐκ τῆς χρησιμοποίησιν)

- Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου (ἐπιμέλεια), Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης (1598-1886), Θεσσαλονίκη 1954.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Οἱ Μακεδόνες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, Θεσσαλονίκη, ἔκδ. 2α (1950) καὶ 3η (1967).
- Μαμαλάκη Ἰωάννου, Ἡ ἐπανάστασις στὴν Χαλκιδικὴ τὸ 1821. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἁγιορειτῶν καὶ ὁ ρόλος τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, «Χρονικὰ Χαλκιδικῆς» τ. 1 (1961), σ. 37-52, τ. 2 (1961), σ. 144-192 καὶ τ. 3 (1962), σ. 3-45.

- Μαμαλάκη Ίωάννου, Τὰ μαρτύρια τῶν Ἀγιορειτῶν ἐπὶ Μαχμέτ Ἐμὶν Ἀβδουλάχ πασᾶ (1822-1823), Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τ. 17 (1963-1964), σ. 39-153.
- Μαμαλάκη Ίωάννου, Τὸ Ἅγιον Ὄρος διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1971.
- Μοσχοπούλου Νικηφόρου, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως, κατὰ τοὺς Τούρκους ἱστοριογράφους, ἐν ἀντιπαραβολῇ καὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἱστορικοὺς, Ἀθῆναι 1960.
- Νέας Ἐστίας, Ἀφιέρωμα στὸ Εἰκοσιένα. Χριστούγεννα 1970 (24 μελέται διαφόρων).
- Παπάζογλου Ἀβραάμ, Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν Μάιο τοῦ 1821, «Μακεδονικά», τ. 1 (1940), σ. 417-428.
- Παπαστεφάνου Βασιλείου, Ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐν Χαλκιδικῇ κατὰ τὸ 1821, Θεσσαλονίκη 1970.
- Πέννα Πέτρου, Ἱστορία τῶν Σερρών, Ἀθῆναι 1966*.
- [Πλαταρίδη Δημητρίου], Στουγιαννάκη Εὐσταθίου, Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης, Α', Ἔδεσσα 1924.
- Σπανδωνίδη Πέτρου, Οἱ κλεφταρματολοὶ καὶ τὰ τραγούδια τους [Ἀθῆναι 1962-1963].
- Φιλιππίδη Νικολάου, Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, Ἀθῆναι 1881.
- Χιονίδη Γεωργίου, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης-Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822 (προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των), «Μακεδονικά», τ. 8 (1968), σ. 211-220.
- Χιονίδη Γεωργίου, Σχεδιάσμα περὶ τοῦ Γέρο-Καρατάσου καὶ τῆς οἰκογενείας του, «Μακεδονικά», τ. 9 (1969), σ. 295-315.

ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

938
ΔΗΜΟΣΙΟ
X
10